

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС. КРИМІНАЛІСТИКА

УДК 343.1(477)

В.Г. Дрозд,
кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
ДНДІ МВС України, м. Київ

**СУТНІСТЬ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
ЯК СТАДІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ**

У статті розглянуто сутність досудового розслідування як стадії кримінального провадження. Проаналізовано наукові підходи до визначення поняття стадії кримінального провадження та їх системи (у КПК України передбачено 8 стадій). Визначено, що формулювання сучасними науковцями досліджуваної дефініції свідчить про те, що більшість з них принципово не розходяться з класиками, адже вони практично не відійшли від усталеного визначення цього поняття, а лише деталізували та розширили його уявлення. Підтримано позицію про недоцільність виділення притягнення до кримінальної відповідальності в самостійну стадію.

Ключові слова: стадія кримінального провадження, досудове розслідування, кримінальне правопорушення, притягнення до кримінальної відповідальності, етап провадження.

В статье рассмотрена сущность досудебного расследования как стадии уголовного производства. Проанализированы научные подходы к определению понятия стадии уголовного производства и их системы (в УПК Украины предусмотрено 8 стадий). Определено, что формулировка современными учеными исследуемой дефиниции свидетельствует о том, что большинство из них принципиально не расходятся с классиками, ведь они практически не отошли от устоявшегося определения этого понятия, а лишь детализировали и расширили его представления. Поддержана позиция о нецелесообразности отнесения привлечения к уголовной ответственности к самостоятельной стадии.

Ключевые слова: стадия уголовного судопроизводства, досудебное расследование, уголовное преступление, привлечение к уголовной ответственности, этап производства.

Paper deals with the essence of pre-trial investigation as a stage of criminal proceedings. The scientific approaches to the definition of the concept of the stage of criminal proceedings and their system are analyzed (8 stages are envisaged in the Criminal Procedure Code of Ukraine). It is determined that the formulation of the definition by modern scientists testifies to the fact that most of them do not fundamentally disagree with the classics, because they practically did not depart from the established definition of this concept, but only detailed and expanded its representations. The position on the inexpediency of attributing criminal proceedings to an independent stage is supported.

Keywords: *criminal trial stage, pre-trial investigation, criminal offense, bringing to criminal responsibility, production stage.*

Протягом останніх років реформуються всі сфери суспільного життя. Якісні зміни відбуваються і в системі здійснення кримінального судочинства, зокрема у 2012 році прийнято Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України), а після введення його в дію приведено у відповідність до нього ще значну кількість нормативно-правових актів. Відтак у результаті проведення судово-правової реформи запроваджено нову концепцію кримінального провадження, яка передбачила зміни практично в кожній його стадії і особливо досудового розслідування. Зважаючи на це, оновлення кримінального процесуального законодавства потребує нового переосмислення усталених підходів теорії кримінального процесу щодо сутності та значення досудового розслідування як стадії кримінального провадження. Тож нова ідеологія здійснення досудового розслідування зумовлює науковий і практичний інтерес в аспекті піднятого питання.

Історично склалося так, що процесуальна діяльність суб'єктів, уповноважених на здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень, розвивається і проходить за певними стадіями, які є відносно самостійними частинами кримінального процесу та характеризуються притаманними їм особливостями. При цьому всі стадії тісно пов'язані між собою спільними для кримінального провадження завданнями. Водночас кожна із них характеризується своєю процесуальною формою, тому в тій чи іншій стадії кримінального провадження залучаються конкретні учасники, приймаються відповідні рішення, виконуються певні процесуальні дії тощо.

За визначенням відомого вченого-процесуаліста І.Я. Фойницького, *стадії кримінального процесу* – це відносно відособлені частини, що характеризуються конкретними завданнями (походять із загальних завдань кримінального судочинства), особливим колом учасників, специфікою кримінально-процесуальних дій і правовідносин, характером кримінально-процесуальних актів, які оформлюються [1, с. 341]. Мабуть, беззаперечно, що і на цей час таке тлумачення стадій кримінального процесу залишається актуальним, адже розкриває сутнісний зміст цього поняття.

Системний аналіз формулювання сучасними науковцями досліджуваної дефініції свідчить про те, що більшість із них принципово не розходяться з класиками, адже вони практично не відійшли від наведеного визначення, а лише деталізували та розширили уявлення цього поняття. Зокрема, Л.М. Лобойко визначає стадії кримінального процесу як його відносно самостійні частини, кожна з яких має власні завдання, специфічне коло учасників і процесуальних засобів діяльності, проходить притаманні тільки для неї етапи і завершується прийняттям певного рішення, яким вона, як правило, трансформується в наступну стадію [2, с. 15]. У цілому слід погодитись та підтримати таку наукову позицію, оскільки в наведеному визначенні вченим розширено коло ознак стадій, зокрема вказівкою на їх етапи, що дозволяє більш поглиблено зрозуміти цю правову дефініцію.

Як бачимо, самостійність кожної стадії кримінального провадження виявляється у властивих лише їй специфічних ознаках (рисах). У юридичній літературі до таких ознак відносять: безпосередні завдання; коло суб'єктів; процесуальний порядок діяльності; характер кримінальних процесуальних відносин; строки провадження; підсумкове рішення та процесуальні акти [3, с. 23; 4, с. 9]. Деяко конкретизував цей перелік М.І. Леоненко, зокрема, виходячи із сучасних властивостей стадійної побудови кримінального провадження. Так, автор звернув

увагу на такі додаткові властивості (ознаки), які притаманні будь-якій стадії кримінального процесу, як: функціональність та темпоральність. З урахуванням цих категорій він констатує динаміку, стадійний порядок кримінального провадження та визначає субординаційні зв'язки між стадіями як структурними елементами кримінального процесу та їх логіко-функціональну підпорядкованість [5, с. 75]. У свою чергу, Д.В. Сімонович вказує, що досудовому розслідуванню як самостійній стадії кримінального провадження притаманні такі головні риси: 1) нормативна закріпленість завдань (ст. 2 КПК України); 2) чіткість меж проведення (п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України); 3) передбачена кримінальна процесуальна форма; 4) визначеність кола учасників; 5) специфічність процесуальних рішень та суб'єктів їх прийняття [6, с. 75]. Убачається, що наведені правничі точки зору цілком відповідають уявленню про ознаки стадій кримінального провадження.

Водночас аналіз наукової літератури приводить до висновку про те, що серед науковців не склалося єдиної точки розу з приводу стадійності кримінального процесу. Так, А.В. Молдован та С.М. Мельник виділяють 8 стадій кримінального процесу: 1) досудове розслідування; 2) підготовче провадження; 3) судовий розгляд; 4) апеляційне провадження; 5) виконання вироку; 6) касаційне провадження; 7) провадження у Верховному Суді України; 8) провадження за нововиявленими обставинами [7, с. 3]. Не погоджується з такою побудовою стадій кримінального процесу М.І. Леоненко, і тому виділяє п'ять основних стадій: 1) досудове розслідування; 2) притягнення до кримінальної відповідальності; 3) судове провадження у першій інстанції; 4) судове провадження з перегляду судових рішень; 5) виконання судових рішень [5, с. 77]. На нашу думку, беручи до уваги загальні ознаки стадій кримінального провадження, із останньою запропонованою систематизацією не можемо погодитись. Вагомим аргументом є те, що, перш за все, у ній не враховано таку характерну ознаку, як прийняття підсумкового рішення, адже судове провадження у першій інстанції поділяється на дві стадії, а саме – підготовче провадження та судовий розгляд, оскільки вони закінчуються прийняттям відповідних, специфічних лише для цієї стадії рішень.

Слід зазначити, що Законом України “Про судоустрій і статус суддів” від 02.06.2016 скасовано касаційну інстанцію як окрему стадію провадження [8]. Проте відповідних змін до КПК України на сьогодні не внесено, тому слід урахувувати перехідні положення, закріплені у зазначеному Законі, зокрема про те, що Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ (як суд касаційної інстанції) діє в межах його повноважень, визначених процесуальним законом, до початку роботи Верховного Суду, та до набрання чинності відповідним процесуальним законодавством, що регулює порядок розгляду справ Верховним Судом.

Автори першого науково-практичного коментаря до КПК України 2012 р. наголошують на тому, що в системі стадій кримінального провадження є також стадія внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань, яка передує стадії досудового розслідування [9, с. 26]. Ураховуючи законодавче визначення досудового розслідування, закріпленого у п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України, можна зазначити, що воно містить пряме посилання на те, що внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань є початковим моментом цієї стадії, тому не можемо погодитись з його виокремленням в окрему стадію.

Слід констатувати, що визначення стадій кримінального провадження є суто теоретичним завданням, оскільки на законодавчому рівні це питання розкривається недостатньо чітко. Так, законодавець нормативно закріпив лише дві стадії:

досудове розслідування (п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України) і притягнення до кримінальної відповідальності (п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК України). Визначення інших стадій кримінального провадження в КПК України не міститься. З огляду на це, така законодавча позиція, на наш погляд, є не зовсім зрозумілою і виправданою, оскільки у ст. 3 КПК України, де міститься визначення основних термінів, не приділено увагу іншим стадіям провадження, чим створено ситуацію неоднозначного їх трактування, й відповідно, спричиняє наукову дискусію з цього питання. Тому з метою врегулювання зазначеного питання слід запропонувати законодавцю у ст. 3 КПК України чітко визначити сутність кожної зі стадій кримінального провадження.

Крім того, слід зауважити, що більшість науковців, які присвятили свої дослідження питанням системності та стадійності кримінального процесу (Ю.М. Грошевий [3, с. 23], Є.Д. Лук'янчиков [10, с. 96], В.Т. Нор [9, с. 26], Д.В. Сімонович [6] та ін.) не відносять “*притягнення до кримінальної відповідальності*” до стадії кримінального провадження. З цього приводу Л.М. Гуртієва слушно наголошує, що позиція законодавця щодо закріплення притягнення до кримінальної відповідальності як самостійної стадії кримінального провадження України є нелогічною, непослідовною та дискусійною, оскільки суперечить теоретичним положенням науки кримінального процесуального права щодо розуміння поняття, ознак стадії кримінального процесу [11, с. 102]. Ми цілком підтримуємо таку наукову позицію і вважаємо, що визнання й віднесення притягнення до кримінальної відповідальності як стадії кримінального провадження є досить суперечним. Річ у тім, що якщо широко розтлумачити поняття “притягнення до кримінальної відповідальності”, то можна дійти висновку, що це процесуальна діяльність, яка розпочинається з моменту пред'явлення повідомлення про підозру і закінчується набранням вироком законної сили. У цьому разі підготовче провадження, судовий розгляд, апеляційне і касаційне провадження, провадження у Верховному Суді України та провадження за нововиявленими обставинами слід вважати не стадіями, а етапами кримінального провадження.

Як зазначено в п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК України, притягнення до кримінальної відповідальності – це стадія кримінального провадження, яка починається з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. З огляду на те, що повідомлення особі про підозру здійснюється під час досудового розслідування, позицію законодавця слід визнати нелогічною, оскільки за таким визначенням одна стадія кримінального провадження (притягнення до кримінальної відповідальності) виникає в іншій (досудове розслідування). До того ж Конституційний Суд України у Рішенні від 27 жовтня 1999 р. у справі № 1-15/99 зазначив, що притягнення до кримінальної відповідальності є стадією кримінального переслідування [12]. У цьому сенсі поняття “стадія кримінального процесу” та “стадія кримінального переслідування” слід розрізняти, оскільки вони є різними за своєю правовою природою (сутністю). Кримінальне переслідування є кримінально-процесуальною функцією, яку здійснює сторона обвинувачення (слідчий, прокурор, керівник органу досудового розслідування) з метою викриття підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні злочину [11, с. 103].

На сучасному етапі розвитку кримінального процесуального законодавства позитивним слід визнати те, що поняття досудове розслідування безпосередньо визначено у п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України, де вказано, що досудове розслідування – стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта,

клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Водночас деякі процесуалісти роблять спробу дати власне визначення цій стадії. Зокрема, О.Ю. Татаров, вважає, що досудове розслідування – це здійснювана відповідно до вимог кримінально-процесуального закону діяльність органів досудового розслідування, спрямована на встановлення ознак злочину, виявлення особи, яка його вчинила, викриття злочинного характеру діяльності цієї особи, збирання, дослідження, оцінку, перевірку і використання доказів, встановлення об'єктивної істини, забезпечення правильного застосування закону, охорону прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, а також суспільства та держави [13, с. 70].

Разом із тим, у науковій літературі є й інші тлумачення досудового розслідування. Так, Т.М. Барабаш розглядає досудове розслідування як юридичну процедуру визначення порядку вирішення (розв'язання) кримінально-правового конфлікту за допомогою процесуальних дій: слідчих (розшукових), у тому числі й негласних, процесуальних заходів кримінального провадження, з метою створення доказової бази для прийняття підсумкового рішення на цій стадії – закриття кримінального провадження або направлення до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності [14, с. 117]. Слід прийняти до уваги наведені визначення, оскільки в них з різних аспектів розглядається і характеризується стадія досудового розслідування.

Таким чином, ураховуючи суттєві зміни, які останнім часом запроваджено у кримінальне процесуальне законодавство, а також беручи до уваги побудову сучасної системи кримінального провадження, можна сформулювати такі основні положення.

По-перше, відповідно до положень чинного національного законодавства систему стадій кримінального провадження можна визначити таким чином: 1) досудове розслідування; 2) підготовче судове провадження; 3) судовий розгляд; 4) провадження в суді апеляційної інстанції; 5) провадження в суді касаційної інстанції (здійснюється до початку роботи Верховного Суду відповідно до Закону України “Про судоустрій та статус суддів” від 02.06.2016); 6) виконання судових рішень; 7) провадження у Верховному Суді України; 8) провадження за нововиявленими обставинами.

По-друге, досудове розслідування, беззаперечно, є першою і самостійною стадією кримінального процесу України, якій притаманні такі *специфічні ознаки (риски)*: 1) нормативна закріпленість завдань (ст. 2 КПК України); 2) визначеність кола учасників, які здійснюють досудове розслідування або залучаються до нього; 3) наявна процесуальна форма, яка передбачає порядок здійснення процесуальної діяльності, починаючи з моменту внесення відомостей до ЄРДР, і закінчується у формах, передбачених ст. 283 КПК України; 4) передбачення чітких строків досудового розслідування; 5) специфічність підсумкового процесуального рішення, яким може бути постанова про закриття кримінального провадження, обвинувальний акт, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Фойницький И.Я.* Курс уголовного судопроизводства. Т. 1; под ред. А.В. Смирнова Санкт-Петербург: Альфа, 1996. 607 с.

2. *Лобойко Л.М.* Кримінально-процесуальне право: курс лекцій: навч. посібник. Київ: Істина, 2005. 456 с.
3. *Грошевий Ю.М., Тацій В.Я., Туманянц А.Р.* та ін. Кримінальний процес: підручник; за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. Харків: Право. 2013. 824 с.
4. *Капліна О.В., Карпенко М.О., Маринів В.І.* та ін. Кримінальний процес: навч. посіб. для підготовки до іспиту. Харків: Право, 2016. 288 с.
5. *Леоненко М.І.* Структура стадійної побудови кримінального провадження в контексті сучасного реформування кримінального процесу України. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки. 2013. Випуск 2. С. 75–77.
6. *Сімонович Д.В.* Доктринальні засади структури та системності кримінального процесу України: стадії та окремі провадження: монографія. Харків: В справі, 2016. 443 с.
7. *Молдован А.В., Мельник С.М.* Кримінальний процес України: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 366 с.
8. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення 10.07.20217).
9. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар; за заг. ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. Київ: Юстініан, 2012. 1224 с.
10. *Лук'янчиков Є.Д.* Кримінальне переслідування та його інформаційне забезпечення. Науковий вісник НАВСУ. 2000. № 4. С. 95–99.
11. *Гуртієва Л.М.* Система стадій кримінального провадження України. Митна справа. 2015. № 5 (101). Частина 2. С. 99–104.
12. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень частини 3 ст. 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканність) від 27 жовтня 1999 р. № 9-рп. Офіційний вісник України. 1999. № 44. С. 71–77.
13. *Татаров О.Ю.* Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС): монографія. Київ: Донецьк: ТОВ “ВПІП “ПРОМІНЬ”, 2012. 640 с.
14. *Барабаш Т.М.* Проблемні питання етапності досудового розслідування в кримінальному провадженні України. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2013. № 5. С. 115–119.

Отримано 04.09.2017